

УДК 930:378.4(477-25)-057.4"18/19":94(477)"085/134"
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.134.3.02>

С. Дубчак, асп.
 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ІСТОРИЯ КИЇВСЬКОЇ РУСІ ЗА ПРАЦЯМИ ВИКЛАДАЧІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА (1884–1920)

З використанням історико-порівняльного методу проаналізовано погляди викладачів Університету св. Володимира (М. Дашкевича, В. Ляскоронського та В. Пархоменка) щодо історії Київської Русі. Висвітлено джерельну базу праць істориків університету. Охарактеризовано спростування ними деяких літописних свідчень, що стосувалися історичних постатей та описували процес запровадження монотеїстичної релігії в Київській Русі. Досліджено процес історичного розвитку давньоруських князівств, зокрема значення передмість для обороноздатності Києва. Розглянуто ставлення науковців до впровадження християнства та хрещення руських князів. Виокремлено причини, які сприяли хрещенню. Визначено вплив історичних особистостей на розвиток давньоруської держави. Зазначено, що наближення Русі до Візантії в культурному та релігійному напрямках слугувало прогресивності відносин і поглибленню взаємодії держав. Для Русі хрещення сприяло централізації руських племен, а також згуртуванню населення щодо протидії кочовим племенам. Визначено наявність спільності поглядів науковців – викладачів університету на події IX–XIII ст. з історії релігії, культури, зовнішньої та внутрішньої політики руських князів.

Ключові слова: історія, Київська Русь, Візантія, князь, релігія, хрещення.

У період із 1884 по 1920 рр. прискіплива увага викладачів історико-філологічного факультету Університету св. Володимира приділялася вивченню вітчизняної історії, зокрема Київської Русі, що сприяло об'єктивному висвітленню минулого України та розвитку історичної школи навчального закладу. Силами професорсько-викладацького складу у цей період проводилася визначна дослідницька робота, результати якої впроваджувалися в освітній процес. Завдяки цьому була підготовлена ціла плеяда талановитих студентів, серед яких – Микола Дашкевич, Василь Ляскоронський, Володимир Пархоменко, які з успіхом продовжили плідну наукову роботу своїх учителів. Молоді історики досліджували події, що відбувалися на території Русі в IX–XIII ст., демонструючи у своїх наукових розвідках власний підхід до розуміння історичного процесу та методології історичної науки.

Основною джерельною базою розкриття подій тисячолітньої давнини служили літописи – Іпатіївський, Лаврентіївський, Никонівський, Новгородський старшого та молодшого ізводів, "Повість минулих літ", якій судилося стати шедевром світової культури. Особливе значення "Повісті" визначено наявністю в ній відомостей із найдавніших літописних творів, датованих X–XI ст. Її автор, Нестор-літописець, у своїй праці використав відомості давньоруських літописів, візантійських хронік, Біблії. Згодом "Повість" стала підґрунтям Лаврентіївському та Іпатіївському літописам. Основою пізнішого за часом створення Никонівського літопису XVI ст. став "Літопис Аскольда", що містить опис зовнішньополітичних стосунків Русі та Візантії у період християнізації Київської Русі у другій половині IX ст. Менш упередженими творами, які сформували джерельну базу наукових праць М. Дашкевича, В. Ляскоронського, В. Пархоменка, стали "Повчання Володимира Мономаха", "Слово о полку Ігоревім", "Киево-Печерський патерик" тощо. Окрім цього, досить суттєве значення мають археологічні матеріали.

Проблеми становлення державності, суспільно-політичного та культурного розвитку Київської Русі досліджували відомі історики, серед яких О. Шахматов, М. Грушевський, В. Довженко, М. Котляр, Б. Греков, С. Юшков, М. Тихомиров, Б. Рибаків, А. Насонов, П. Толочко. Слід звернути увагу на наявність у вищезазначених науковців спільних поглядів щодо феодальної сутності тогочасної Русі. Однак, водночас, простежуються розбіжності в їхніх гіпотезах щодо економічного, культурного розвитку, державного ладу тощо. Наприклад, М. Грушевський із приводу політичного розвитку Руської держави зазначав, що її розклад відбувався ще в часи

правління Ярослава Мудрого. Переломним моментом, на його думку, став 1169 р., коли князь Андрій Боголюбський здійснив напад на Київ, а кінцем існування Русі – монгольська навала середини XIII ст. [10, с. 21–22].

У часи незалежності України одну з перших спроб проаналізувати дореволюційні, радянські та сучасні наукові доробки з історії Русі здійснив П. Толочко. Зокрема, розглядаючи історію взаємовідносин русичів із кочовими племенами, у своєму дослідженні [11] вчений використав посилання на працю В. Пархоменка [9, с. 69–71].

Фундаментальну працю П. Толочко присвятив власне історії Київської Русі [10]. Ґрунтуючись на літописних джерелах, до відомостей яких автор виявив деяку критичність, історик дослідив події IX – середини XIII ст., що мали місце на територіях тогочасної Київської держави. Упродовж чотирьох століть відбувалося історико-культурне, економічне та політичне становлення і зростання країни, яка, за висловом київського митрополита Іларіона, стала званою в усіх чотирьох кінцях землі. Середнє Подніпров'я, завдяки вдалому географічному розташуванню та, відповідно, іноземним впливам, стала основою зародження ранньої руської державності, а згодом – політичним стрижнем Київської Русі. Науковець дослідив складний процес міжусобного протистояння, перетворення язичників у християн, феодальної роздробленості, а також результати впливу візантійської культури на розвиток руських міст. Однак із "візантизацією" міст, на думку автора, не відбулося перетворення Русі на залежну країну. Вона ставала величю державою, яка не поступалася своїм сусідам ні в економічному, ні культурному, ні в політичному розвитку.

Спроба дослідити наукові праці викладачів Університету, створені у період з 1884 по 1920 рр. та присвячені історичному періоду IX–XII ст., а також процесу становлення руської державності, є актуальною, оскільки Київська Русь – одна з перших держав, що існувала на території сучасної України.

Метою зазначеної роботи є розгляд наукових доробок викладачів Університету св. Володимира: Миколи Дашкевича [2], Василя Ляскоронського [3–6] та Володимира Пархоменка [7–9] з урахуванням досягнень дореволюційних, радянських і сучасних учених у вивченні історії Київської Русі IX–XIII ст.

У монографії В. Ляскоронський, використовуючи різноманітні джерела, зокрема археологічні, нумізматичні та етнографічні, дослідив історичний розвиток давньоруських князівств [5]. Ґрунтуючись на літописному матеріалі, історик висвітлив процес освоєння території, побутові особливості, розвиток промислів, торгівлі, ре-

месел, політичну історію князівства та специфіку розташування регіону, яка вимагала посилення заходів оборони через постійні загрози з боку степових кочових племен. Автор акцентував увагу на значенні Переяславського князівства в давньоруській історії. Особливість його визначалася вигідним розташуванням на перехресті торгових шляхів, тісними зв'язками та федерацією з Києвом, вдалим протистоянням степовим набігам, що стало одним із визначальних факторів під час організації оборонної стратегії Києва.

Як продовження обраної теми, В. Ляскоронський, використовуючи літописи, проаналізував військово-політичне та стратегічне значення Вишгорода, припустивши можливість його виникнення одночасно з Києвом [6]. Для останнього зв'язки з передмістям відіграли визначну роль, оскільки князі використовували Вишгород не тільки як резиденцію, але і для оборони Києва за часів ворожої навали. Оцінювання В. Ляскоронським значення Вишгорода для оборони Києва, а також суперництва сусідніх міст збігається з поглядами М. Грушевського [1]. Поступова втрата стратегічного значення передмістя відбувалася на тлі розвитку Києва за часів правління Володимира Великого.

У тісному взаємозв'язку із Києвом розвивалося і політичне життя передмістя, на користь чого свідчать літописні відомості про вбивство місцевою знаттю князя Бориса, надану допомогу князю Святополку в оволодінні столицею. Перебіг подій призвів до політичної суперечки в Києві. Вишгород мав відмінні від Києва риси, проте зі збільшенням меж укріплень останнього змушений був пристосуватися до тодішніх політичних реалій і погодитися на часткову єдність зі столицею.

Слід зауважити, що вагомості Вишгороду, зокрема культурно-релігійної, надавало і розміщення в ньому релігійного центру Турово; на території міста також будували кілька православних і католицьких храмів, серед яких і Успенський Десятинний. Також місто стало некрополем для володарів, де знайшли останній притулок княгиня Ольга, князі Володимир Великий, Борис, Гліб тощо. Особливо роль Вишгорода зросла у XII ст. під час князівських міжусобиць. Місту вдалося зберегти провідне місце в міжкнязівських і релігійних стосунках, незважаючи на втрату значного військово-політичного впливу.

В. Ляскоронський, поділивши населення давньоруського міста на "нижчу" та "нагірну" частини, між якими іноді відбувалися протистояння, дав вичерпну характеристику тогочасної громади. Перша мала торгово-промисловий і частково землеробський нахил, друга – визначала аристократично-військову частину, яку представляли жителі кремля [6].

Значне місце в науковому доробку В. Ляскоронського займають дослідження впливу на розвиток давньоруської держави історичних особистостей. Так, в історичному нарисі автор надав біографічні відомості князя Володимира II Мономаха до 1113 р., висвітливши період його найактивнішої діяльності [3]. Власне ставлення автора до постаті Мономаха підкреслює історичне значення політичної ролі останнього.

В історичний нарис В. Ляскоронським покладено за основу власну доповідь до 900-річчя смерті Володимира Великого, його діяльності, особистим рисам і досягненням [4]. На думку автора, епоха князя Володимира – найвидатніша в удільно-вічовий період, оскільки той час став переломним моментом у суспільно-політичному та церковно-релігійному житті Київської Русі. Для розуміння карколомних подій науковець надав стислу характеристику історії IX ст., звернувши при цьому увагу на часи правління князя Святослава (964–972). Його активну участь у походах, особливо проти сусідів зі сходу та

південного сходу, а також загибель у 972 р. дослідник пов'язував із "візантійською політикою" [4, с. 5]. На думку В. Ляскоронського, Візантія, намагаючись уберегти себе від зовнішньої загрози та відстоюючи власні інтереси, зіштовхувала потенційних суперників. Однак через існування небезпеки з боку печенігів греки намагалися налагодити відносини із Руссю за допомогою культурних і духовних начал, а також і шляхом підкупів. Хрещення Русі автор певною мірою вважав спробою з боку Візантії поновити добросусідські відносини з русичами після загибелі князя Святослава. Автором виокремлено дві причини, які сприяли хрещенню: суспільно-економічна та військово-політична.

Розглядаючи діяльність Володимира, автор зазначив, що той був продовжувачем військово-політичної програми, метою якої було об'єднання руських земель і встановлення контролю над головними водними артеріями. Стосовно боротьби русичів із печенізькими племенами, то В. Ляскоронський наголосив на її захисному характері. Історик вважав, що Візантія могла використати кочовиків як знаряддя боротьби із сусідами і зроби висновок про відсутність планів захоплення Тавриди Київською Руссю. На думку дослідника, прагнення греків (починаючи із III чверті X ст.) встановити тісні відносини, поширити християнство та власну культуру на Русь були пов'язані з напливом кочовиків у цей період, що загрожувало втраті торговельних шляхів.

За В. Ляскоронським, наближення Русі до Візантії в культурному та релігійному напрямках могло сприяти прогресивності відносин і поглибленню взаємодії країн. Для першої прийняття єдиної монотеїстичної релігії сприяло централізації руських племен, а також згуртуванню населення для протидії кочовим племенам.

Автором поставлено під сумнів літописні свідчення про подію хрещення, зокрема, щодо місця його проведення та вимоги одруження князя Володимира із сестрою імператора Василя II. Так, історик висловив припущення, що літописний Корсунь міг бути частиною м. Києва.

Висновок щодо часу появи християнства на Русі ще в IX ст. В. Ляскоронський ґрунтував саме на літописах. Серед шляхів проникнення християнства на руські землі автор розглядав спроби місіонерів Західної Європи, які, поширюючи власну релігію, намагалися займатися і політичними справами. Як приклад, наведено події X ст., коли єпископ Брунон, окрім читання проповідей, намагався сприяти примиренню та укладанню союзу печенігів із Володимиром [4, с. 9].

Щодо внутрішньополітичної діяльності князя Володимира, то автор відзначив його намагання об'єднати Русь шляхом призначення на керівні посади в регіонах своїх синів, а також спроби видати судові статuti як реформу правової сфери. Історик зазначив, що князем було здійснено спробу військової реформи, за якою військо мало бути організоване на народних началах, тобто збільшувалася його чисельність та одночасно зменшувалося державне фінансування.

Підсумовуючи, В. Ляскоронський наголосив на причинах змін, що відбулися за часів Володимира, підґрунтям яких, на його думку, стали настійні вимоги історичних умов того часу та запозичення начал грецької культури.

Тема прийняття Київською Руссю християнства розглянута також і Володимиром Пархоменком у нарисі [8]. Автор дослідив питання історії християнства до появи Русі, походження Руської держави, християнство у Тмутараканській Русі, походження та діяльність князів, обрання візантійської релігії Володимиром. Науковець дійшов висновку, що уведення нової релігії було історично необхідним, оскільки уможливило духовно-матеріальний прогрес, встановлення тісніших контактів

із більш розвиненими народами. А фактичну діяльність Володимира у процесі впровадження християнства на Русі вважав такою, що перевершила спроби в цьому напрямі усіх його попередників – Аскольда, Ольги та Ярополка [8, с. 171]. Досліджуючи літописні свідчення щодо руських делегацій, В. Пархоменко наголосив на їхній, радше, легендарності ніж достовірності, вважаючи, що особливої потреби в посольствах не було [8, с. 172–173]. В автора викликало сумнів також питання щодо хронологічної послідовності хрещення Володимира та киян. Він дотримувався гіпотези О. Шахматова, за якою ці події відбулися одночасно. Однак В. Пархоменко, ґрунтуючись на літописних свідченнях, визначав дату хрещення 988 р., а не 987 р., як зазначено в О. Шахматова. Щодо місця, де відбулося хрещення, то В. Пархоменко, як і В. Ляскоронський, вважав Корсунь імовірною частиною Києва.

На думку автора, релігійна реформа стала визначальною державно-культурною подією. Особливо важливою була підтримка зміни релігії з боку військових і народного віча, оскільки підсилювала керівну роль князя. Поспішність в ухваленні рішення щодо християнства науковець пояснював спробою русичів, скориставшись складним становищем Візантії, встановити із нею зв'язки та створити сприятливу обстановку на час прибуття до Києва візантійської принцеси Анни.

Як і В. Ляскоронський, В. Пархоменко також приділив увагу особистості князя Володимира. Так, на думку дослідника, князь, аби запобігти цілковитому впливу Візантії після прийняття хрещення, проводив збалансовану зовнішньополітичну діяльність щодо залучення якомога більше країн Заходу, зберігаючи військову могутність Руської держави. Так само простежено питання про причини відсутності митрополії через небажання Володимира мати церковну залежність від візантійців, що пояснювалося малочисельністю християн на Русі [8, с. 183]. Головне завдання Володимира автор подавав як "насамперед місіонерське, а не церковно-організаційне", воно мало спонукати князя до релігійного зближення зі слов'янською Болгарією з метою отримання слов'янських богослужбових книг, слов'янської писемності та перших слов'янських священиків [8, с. 185]. Щодо успіхів у справі хрещення, професор зазначив, що за межами Києва цей процес проходив дещо повільніше, особливо на півночі, оскільки "тривалий час зберігалися старі основи народного життя та суспільного устрою Русі" [8, с. 186]. Автор наголосив на значенні історичної особистості князя Володимира як засновника нової епохи поступового утвердження православ'я в Київській Русі.

Як підсумок праці В. Пархоменко зазначив, що князі були головними носіями християнства, яке з'явилося в Тмутараканській Русі ще на початку IX ст., а північна Русь була язичницькою до правління Володимира Великого і християнство до його княжіння поширювалося повільно. Датою хрещення Київської держави визначено 988 р., а більш попереднім спробам запровадити християнство в IX–X ст. чинився опір з боку переважно язичницького київського суспільства.

Одну із праць В. Пархоменко присвятив розгляду наслідків прийняття княгиною Ольгою християнства [7]. Автор наголосив на значенні хрещення попередниці князя Володимира як можливому початку християнізації Русі. Ця визначна подія започаткувала процес входження русичів до родини культурних країн, що сприяло появі та утвердженню в Руській державі просвітництва, розвитку мистецтва тощо

Ґрунтуючись на літописних джерелах, автор дійшов думки щодо варязького походження княгині. Аналізуючи її внутрішньо- та зовнішньополітичну діяльність, науко-

вець акцентував на таких кроках Ольги, як замирення та помста древлянам, проведення адміністративної реформи, спробу зробити християнство панівною релігією в державі.

Автор поставив під сумнів відомості деяких джерел щодо невдалого відвідання Ольгою Константинополя з метою прийняття християнства та, можливо, встановлення родинних зв'язків. Так, літописи посилаються на 955 р. як дату візантійського візиту. Відповідно ж до іншого джерела – праць руського письменника Якова Мнихома, хрещення княгині відбулося у Києві в 954 р. Посилаючись на одну із праць імператора Костянтина Багрянородного, В. Пархоменко визначив імовірною датою візиту 957 р. Також дослідник поставив під сумнів питання обставин власне хрещення княгині. Він зіставив руські, західні та візантійські джерела, аби з'ясувати час хрещення княгині та зробив припущення про можливе знайомство Ольги із християнством на руській землі у 954 чи 955 рр. На його думку, у 957 р. княгиня відвідала Константинополь, де їй було відмовлено у спробі охреститися та поріднити сина Святослава із візантійською принцесою. А 959 р. Ольга розпочала переговори зі Священною Римською імперією, однак спроби долучитися до релігії західного зразка не мали успіху. На думку історика, на це було кілька причин, серед яких – затримка у відрядженні до Київської Русі єпископа Адальберта. Саме за цей час Ольга змогла "переконатися в неприродності своїх надій на далекий Захід, між тим у Києві все їй нагадувало про Візантію, і вона, звичайно, спілкувалася із християнами, які духовно були пов'язані із Царгородом та Східною церквою" [7, с. 16–17].

На думку автора, Ольга нарешті досягнула мети під час візиту до Константинополя приблизно в 960 р. Цього разу ініціатива належала Візантії, що прагнула отримати руську військову допомогу. Хрещення відбулося вже в часи правління Романа II. Визначаючи остаточно правильну, на його думку, дату візиту Ольги до Візантії, В. Пархоменко ґрунтувався на матеріалах хроніки Регінона, відповідно до якої під час візиту єпископа Адальберта у 961–962 рр. Ольга вже була охрещена. Аналізуючи історичні джерела, В. Пархоменко також припустив існування розбіжностей в описах візитів Ольги в Константинополь 957 та 960 рр. [7, с. 18]. Причинами невдалих спроб поширити релігію на Русі дослідник, використовуючи відомості руських літописів, вважав відставання в "історичному прозорінні" населення, відмову князя Святослава прийняти християнство [7, с. 20].

На думку П. Толочка [10, с. 279], як точне датування, так і місце хрещення київських князів, зокрема Володимира, залишаються досі остаточно не визначеними. Щодо місця можливого хрещення, то автор припустив, що Володимир (а раніше й Ольга) хрестився двічі – у Києві та Корсуні (княгиня – у Києві та Константинополі). Вочевидь, на відміну від В. Ляскоронського та В. Пархоменка, дослідник не ототожнював Київ із Корсунем, до якого, за літописними джерелами, Володимир ходив, імовірно, через три роки після прийняття християнства і який у роботі згаданий як візантійське місто [10]. Автор зазначив, що саме візантійський Корсунь настільки вразив уяву Володимира, що князь перебудував Київ на його зразок і заклав власне місто Корсунь на Русі. Історик, як і його попередники В. Ляскоронський та В. Пархоменко, віддав належне досягненням князя Володимира та змінам, що відбулися в руській землі завдяки його діяльності. Автор акцентував, що саме за часів князя навколо Києва, Чернігова та Переяслава сформувалося територіальне ядро Київської держави. Також дослідник піддав критиці літописні

джерела та їхніх авторів, вважаючи, що вони створювали надто ідилічну картину умов князювання Володимира.

Історію релігійних перетворень Київської Русі середини XIII ст. дослідив М. Дашкевич, розглянувши суспільно-політичну діяльність князя Данила Галицького та його вплив на Галицько-Волинську державу як останній оплот Руської держави. Автор приділив увагу розвитку князівства, зокрема церковно-релігійному, та проблемі поширення католицизму. Джерелами, за словами історика, служили "свідчення папських грамот та анналів того часу, пізніші згадки з невідомою основою, але такі, що не вселяють сумніву, та, нарешті, зовсім легендарні звістки" [2, с. 2]. М. Дашкевич, на основі папської були від 12 травня 1234 р. та відомостей про утвердження руської єпископії в Опатові встановив дату возведення Опатівського абата в сан руського єпископа – саме 12 травня 1234 р. [2, с. 7]. Окрім цього, дослідник зробив висновок про поширення католицизму на Русі, яке, на його думку, "було не особливо блискавичним" [2, с. 8]. Через відсутність документальних свідчень науковець припустив, що католицькі проповідники почали відвідувати руські землі після 1234 р.

Досліджуючи питання щодо спроб католицької церкви укласти унію з Галицько-Волинською державою, автор наголосив, що ініціатива в перемовинах належала папі римському Інокентію IV та монахам, які пропонували військову допомогу від західних країн в обмін на окатоличення русичів. Дослідник виявив, що з боку князя Данила простежувався політичний розрахунок на допомогу заходу на тлі прагнення зберегти самостійність руської церкви та держави [2, с. 11]. Опікування видатних руських князів інтересами держави відзначено й у працях [3, 4, 7–9], зокрема щодо князя Володимира, як викладено вище.

М. Дашкевич зазначив, що перемовини князя Данила Галицького не мали жодного стосунку до Ліонського собору та до ідеї папи римського провести перемовини із монголами [2, с. 12, 19]. Посилаючись на були, дослідник дійшов висновку, що до 1246 р. жоден із представників династії Романовичів не звертався до лідера католицької церкви, а також визначив дату надання згоди руським князем на втілення унії в життя – не раніше 3.05.1246 р. [2, с. 26].

Досліджуючи хід подальших переговорів, автор встановив хронологію подій. Перше посольство Данилом Галицьким він датував 1247 р., і саме на той час, на думку автора, припадає охолодження відносин князя із папою, можливо – через відмову першого дати клятву щодо впровадження католицизму [2, с. 28]. Імовірно, на думку М. Дашкевича, з метою спонукати князя до співпраці і через неможливість здійснити хрестовий похід, Інокентій IV пропонував Данилові королівський титул. Однак князь певний час вагався і тільки 1253 р. відбулася його коронація. Проте в 1254 р., через відсутність обіцяної військової допомоги, Данило припинив процес переговорів [2, с. 39]. Остаточний розрив відносин князя із католицькою церквою історик датує 1257 р., коли наступник Інокентія IV – папа Олександр IV – надіслав булу з вимогою окатоличити Галицько-Волинську державу.

Підсумовуючи, М. Дашкевич підкреслив політичне підґрунтя розрахунку руського князя та вказав на його помилки у спілкуванні із представниками католицьких країн та папою римським. Водночас автор визначив позитивні моменти перемовин, такі, як визнання Тевтонським орденом у 1254 р. права Данила Галицького на 1/6 частини Ятвязької землі, установлення тісніших відносин із Тевтонським орденом, наголосивши, що "релігійне спілкування із католицьким світом уберегло

Галицько-Волинську державу від зазіхань з боку західних сусідів [2, с. 44].

Розглянувши історичні праці професорів Університету св. Володимира М. Дашкевича, В. Ляскоронського та В. Пархоменка щодо перебігу та хронології подій вітчизняної історії IX–XIII ст., можна констатувати, що не всі питання були розглянуті ґрунтовно в однаковій мірі. Так, у їхніх наукових дослідженнях досить прикливо було окреслено проблему впровадження християнства на Русі та її взаємовідносини із Візантією та Римом. Авторами детально проаналізовано питання щодо відносин Руської держави із кочовими сусідніми племенами. В. Пархоменко також достатньо детально розглянув питання щодо походження Русі. У меншій мірі було вивчено період XII–XIII ст., під час дослідження якого В. Ляскоронський, зокрема, приділив увагу історії Переяславської землі та кільком міжособним князівським сутичкам під Києвом. Слід зазначити, що окрему увагу дослідники приділили діяльності князів-володарів, зокрема – Олега, Ольги, Святослава I, Володимира I та Володимира II Мономаха. З іншого боку, автори поставили під сумнів відомості деяких джерел, зокрема літописних, щодо історичних особистостей та хронології історичних подій часів хрещення Русі й упровадження католицизму на її західних територіях, відзначивши роль видатних особистостей у процесі збереження руської державності. Слід акцентувати на спільності поглядів щодо значення суспільно-політичної та церковно-релігійної діяльності князя Володимира I, зокрема – прийняття ним християнства, сприяння наближенню Русі до Візантії у культурному та релігійному напрямках, поглибленню прогресивності відносин і взаємодії держав, а також впливу хрещення на духовно-матеріальний розвиток Русі. Отже, загалом можна зробити висновок про значний науковий внесок професорів у розбудову історичної школи університету.

Список використаних джерел

1. Грушевский М.С. Иллюстрированная история Украины / М.С. Грушевский. – СПб: Книгоиздательское товарищество "Просвещение", 1913. – 536 с.
2. Дашкевич М.П. Первая уния юго-западной Руси с католичеством (1246–1254) / М.П. Дашкевич. – К.: Университетская типография И.И. Завадского, 1884. – 46 с.
3. Ляскоронский В.Г. Владимир Мономах и его заботы о благе Русской земли. Исторический очерк / В.Г. Ляскоронский. – К.: Типография К.Н. Милевского, 1892. – 42 с.
4. Ляскоронский В.Г. Главнейшие черты общенационально-политической и церковно-религиозной деятельности князя Владимира Святого и его заслуг в отношении Русской земли / В.Г. Ляскоронский. – Нежин: Типо-лит "Печатник", 1916. – 23 с.
5. Ляскоронский В.Г. История Переяславской земли с древнейших времен до половины XIII ст.: монограф. / В.Г. Ляскоронский. – К.: Типография Н.И. Чоколова, 1897. – 486 с.
6. Ляскоронский В.Г. Киевский Вышгород в удельно-вечевое время / В.Г. Ляскоронский. – СПб: Сенатская типография, 1913. – 363 с.
7. Пархоменко В.А. Древнерусская княгиня святая равноапостольная Ольга / В.А. Пархоменко. – К.: Типография С.В. Кульженко, 1911. – 21 с.
8. Пархоменко В.А. Начало христианства Руси. Очерк из истории Руси IX–X вв. / В.А. Пархоменко. – Полтава: Электрическая типография Г.И. Маркевича, 1913. – 189 с.
9. Пархоменко В.А. У истоков русской государственности (VIII–XI) / В.А. Пархоменко. – Л.: Госиздат, 1924. – 113 с.
10. Толочко П.П. Київська Русь / П.П. Толочко. – К.: Абрис, 1996. – 360 с.
11. Толочко П.П. Кочевые народы степей и Киевская Русь / П.П. Толочко. – СПб: Алетей, 2003. – 159 с.

References

1. HRUSHEVSKYI M.S. (1913) *Ilyustrirovannaya istoriya Ukrainy*. St. Petersburg.
2. DASHKEVICH M.P. (1884) *Pervaya uniya yugo-zapadnoj Rusi s katolichestvom (1246–1254)*. Kiev: Universitetskaya tipografiya.
3. LIASKORONSKII V.G. (1892) *Vladimir Monomakh i ego zaboty o blage Russkoj zemli. Istoricheskij очерк*. Kiev: Tipografiya K.N. Milevskoho.
4. LIASKORONSKII V.G. (1916) *Glavnejshije cherty obshhestvenno-politicheskoj i cerkovno-religioznoj deyatel'nosti knyazya Vladimira Svyatogo i ego zaslug v otnoshenii Russkoj zemli*. Nezhin: Tipo-lit "Pечатnik".

5. LIASKORONSKII V.G. (1897) *Istoriya Pereyaslovskoj zemli s drevnejshix vremen do poloviny XIII st.* Monografiia. Kiev: Tipografiia N.I. Chokolova.
6. LIASKORONSKII V.G. (1913) *Kievskij Vyshgorod v udel'no-vechevoe vremya.* St. Petersburg: Senatskaja Tipografiia.
7. PARKHOMENKO V.A. (1911) *Drevnerusskaya knyaginya svyataya ravnoapostolnaya Olga.* Kiev: Tipografiia S.V. Kulzhenko.

8. PARKHOMENKO V.A. (1913) *Nachalo xristianstva Rusi. Ocherk iz istorii Rusi IX–X v.v.* Poltava: Elektricheskaja tipografiia G.I. Markevicha.
9. PARKHOMENKO V. A. (1924) *U istokov russkoj gosudarstvennosti.* Leningrad: Hozizdat.
10. TOLOCHKO P.P. (1996) *Kyivska Rus.* Kyiv: Abrys.
11. TOLOCHKO P.P. (2003) *Kochevyje narody stepej i Kievskaya Rus'.* St. Petersburg: Aleteia.

Надійшла до редколегії 11.04.17

Ye. Dubchak, Ph.D. student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE HISTORY OF KIEVAN RUS IN THE SCIENTIFIC WORKS OF THE PROFESSORS OF ST. VOLODYMYR UNIVERSITY (1884–1920)

The article is devoted to the analysis of the views of the history of Kievan Rus, that were expressed in research papers of historians of St. Volodymyr University: M. Dashkevych, V. Liaskoronskyi and V. Parkhomenko. The sources of those research papers are highlighted. The author considered the scholars' denial of some evidence from chronicles, that had described a number of historical characters and the process of the Christianization of the Kievan Rus. The process of the historical development of the Old Rus princedoms is analyzed as well as the impact of the suburb for the defence capacity of Kyiv. The scholars' attitude towards the Christianization of the Kievan Rus and the baptism of dukes. The prerequisites of the Christianization are defined in the article. The rapprochement of Rus and Byzantine Empire in the spheres of culture and religion had a beneficial effect for both states. Christianization of Rus promoted the centralization of Slavic tribes on its territory as well as the unity of people against nomads. The scholars of St. Volodymyr University had had many shared visions of the Kievan Rus history, that were defined by the author.

Key words: history, Kievan Rus, Byzantine Empire, duke, religion, Christianization.

УДК 006.915(495) "71"
<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.134.3.03>

А. Зубко, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ДАВНІ МІРИ ВАГИ СЕРЕДНЬОЇ АЗІЇ

Розвиток цивілізації на теренах Середньої Азії відбувався впродовж тривалого часу. Тисячі років люди тут приручали тварин, займалися штучним зрошенням й обробкою землі. Тут виникла самобутня цивілізація землеробів і кочовиків, що освоїли річкові оазиси, степові і підгірні пасовища.

У IV–VIII ст. через Середню Азію проходила караванна торгівля між країнами Далекого Сходу і Передньої Азії.

Розвиток виробництва і торгівлі зумовив поступове створення в Середній Азії системи мір та ваги, заснованої на еталонах мір. Політична нестабільність, навали завойовників впливали на цей процес. Нині вивчення мір Середньої Азії є актуальним для істориків.

У статті простежено становлення системи мір ваги в Середній Азії, встановлено ступінь впливу на її формування системи мір ваги інших цивілізацій у різні періоди історії. Визначено роль науки та культури в Середній Азії при розробці структури її вагової системи.

Ключові слова: система вагових мір, золотий міскал, срібний дирхем, ратл, ман.

Багата матеріальна і духовна культура Середньої Азії має свої витoki в найдавнішій історії людства. Зародження землеробської культури тут відноситься до VI тис. до н. е. У V–IV тис. до н. е. починається лиття міді. Згодом розвинулося виробництво вовняних, бавовняних і шовкових тканин, обробка металів і виготовлення металевих знарядь, карбування монет, виробництво різнокольорового скла тощо.

На межі III–II тис. до н. е. в оазисах Середньої Азії виникають перші центри ремесла і торгівлі. Були встановлені торгові зв'язки з давніми цивілізаціями Сходу: "У культурі середньоазіатських племен помітні зв'язки із центральноіранськими пам'ятками і в опосередкованій формі – з високорозвиненими культурами Еламу і Шумеру" [1, с. 284].

Тисячоліття історії Середньої Азії наповнені вікопними подіями – великими переселеннями народів, військовими походами та ін. У другій половині II тис. до н. е. починається рух із півночі до Середньої Азії кочових племен аріїв. Серед населення поширюються індоіранські державні традиції і мови. У перших століттях н. е. зі сходу до Середньої Азії рухаються тюркомовні кочовики – гунни, які наприкінці III ст. створюють тут свою державу [2, с. 80–81]. Внаслідок цього тюркські й іранські мови і досі панують у Середній Азії.

Розвиток економіки був зумовлений тією обставиною, що через територію Середньої Азії проходило чимало найважливіших світових торгових шляхів. Вона мала розвинені торгові зв'язки з Месопотамією, Єгиптом, Грецією, Римом, Індією, Китаєм та іншими країна-

ми. Це сприяло запозиченню в Середньої Азії елементів культур цих цивілізацій.

У межиріччя Сир-Дар'ї та Аму-Дар'ї на межі VIII–VII ст. до н. е. з'явилися перші міста. Тоді ж у Бактрії і Хорезмі з'являються перші державні об'єднання, що встановлюють політичні й економічні зв'язки з Вавилоном, Ассірією та князівствами Індії.

Це підтвердили археологічні розкопки, проведені в одному з найдавніших міст Середньої Азії Бухарі. "Особливо потужними виявилися нижні шари античного періоду (IV–III ст. до н. е. – IV ст. н. е.); верхні шари лишилися від середньовічного міста IX – початку XX ст. Таким чином, вік Бухарі – не менше 2500 років, як і Самарканда" [3, с. 55]. У свою чергу: "Столицю Согдіани Мараканду ототожнюють із давнім Самаркандом. Уже в VIII – на початку VII ст. до н. е. група поселень Афрасіаба була оточена спільним захисним валом. Виникло трикутне городище площею понад 200 га" [4, с. 5].

Місто на пагорбі Афрасіаб існувало близько двох тисяч років до XIII ст., коли було зруйноване монгольськими завойовниками. Згодом виник Самарканд у сучасних кордонах.

Економічному розвитку давньої Согдіани (Согд), розташованої між долинами рік Зеравшана і Кошкардар'ї, сприяло появі в перших століттях нашої ери Великого шовкового шляху. "На перетині торгових шляхів між Китаєм, Індією, Парфією і Персією сформувалася унікальна согдійська культура, що синтезувала досягнення Заходу і Сходу, місцевих культур і зороастризму. Подібно фінікійцям Середземномор'я, согдійці колонізували Великий